

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9. MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MADDİ KÜLTÜR

DENİZLİ İLİ ÇAL İLÇE VE YÖRESİ GELENEKSEL KADIN GİYSİ ÖZELLİKLERİNİN GİYİM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Nesrin KACAR¹

1. GİRİŞ

Giyim kuşam, insanoğlunun kültürel gelişim ve yaşam sürecinde temel fizyolojik gereksinimleriyle beraber başlayan, temelinde korunma, ait olma, sevmeye ve sevilme ihtiyaçları başta olmak üzere, gelişim sürecinde geniş kültürel fonksiyonlar yüklenmiş bir olgudur. Toplumsal ve kişisel değer yargılarının, törelerin, kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge aynı zamanda kültürün hızlı bir taşıyıcısıdır.

Türk giyim kültürü de canlılık ve zarafeti, motif zenginliği, kalitesi ile Anadolu insanının yaşam tarzını ve dünya görüşünü büyük ölçüde yansıtan bir özelliğe sahiptir. Anadolu'da özellikle kadın giyimi, bedenine ve ayağına giydikleriyle, bunların bezemeleri ve takıları ile oluşan bir bütündür. İnsanlar bu bütün içinde, gelenekleri ve toplumdaki yerine göre neyi, nerede, ne zaman, nasıl giyeceğini yaşayarak öğrenir. Böylece giyim kuşam geleneği kuşaklar arası yaşatılır. Bununla birlikte tarih, coğrafya, ekonomik ve sosyal durum gibi farklılıkların, doğal olarak kıyafet hayatını da etkilemiş, yörelere özgü tarzların oluşmasında rol oynamıştır (Sarioğlu, 2006: 202; Özdemir, 2012: 345-355).

Bir ulusun kültürel yapısını yansıtan ve geçmişlerini konuşmadan anlatarak günümüze taşıyan geleneksel giysiler çok önemli tarihsel ve görsel kaynaklardır. Geleneksel giysiler geç-

¹ Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, 20070 Çamlık Yerleşkesi-DENİZLİ nkacar@pau.edu.tr

mişten günümüze bırakılan maddi kültürel miraslar olarak düşünüldüğünde bunların korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması ulusların kültürel devamlılığı için oldukça önemlidir. Anadolu kültürünün en önemli parçalarından olan ve karakteristik özelliklerini en iyi yansıtan geleneksel giysilerimizi koruyarak, sahip çıkılması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Geleneksel giyim “Geleneksel Kültürümüzün” bir parçasıdır (Şentürk, 2008: 443). Bu nedenle ulusların mirasları üzerine yapılan çalışmalar daha da önem kazanmaktadır. Giyim-kuşam bütün olarak bir kültür ürünüdür, doğrudan doğruya insanla ilgili olduğundan, insanın yaşam biçimini belirten bir göstergedir (Sürür, 1983: 7). Türk ulusunun bu konudaki sanat anlayışı zengin, orijinal, estetik ve görkemli bir niteliğe sahiptir. Giysiler üzerindeki bezemelerin güzelliği geleneksel süsleme kültürümüzün zenginliğini yansıtmaktadır (Kılıçkan, 2004: 166; Özus, Erden ve Çeliköz, 2011: 235-254).

Türk milletinin kültür tarihi incelendiğinde, Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanan göç yollarında karşılaştıkları kültürlerden de etkilenecek günümüze kadar uzanan zengin bir giyim-kuşam potansiyeline sahip olduğu görülmektedir (Arlı, 1992: 23). Geleneksel giysilerin bir medeniyetin tarihine, inanışlarına, yaşam biçimine ve kültürüne kadar o medeniyete kaynaklık ederek, gizli kalmış kültürel değerlerinin gün ışığına çıkmasında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir (Akbay, 2014: 2-3). Giyim tercihleri, bireylerin hem belli bir zaman dilimine uygun görünümlere ilişkin güçlü normları hem de olağan üstü bir seçenek zenginliğini barındıran kültürün belirli bir biçimini kendi amaçları doğrultusunda nasıl yorumladıklarını gösteren eşsiz bir alandır (Crane, 11).

Giyim kültürü toplumun estetik, dinsel, siyasal, ekonomik, sosyal, coğrafi ve kültürel birikimlerinin sonucu olarak biçimlenir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Ülkeler kendilerine özgü farklı giyim kültürü ile diğer milletlerden ayrılan özellikler taşır (Üstün ve Yurdakul, 2015: 1399-1419). Anadolu’nun birçok yöresinde geleneksel giysi kültürü bir çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Her yörenin kendine has bir giysi kültürü bulunmaktadır. Giysilerin oluşmasında kültür kadar, iklim ve dinsel inançlar da önemli roller oynamaktadır. Süslenme gereksinimi de giysilerin özelliklerini belirleyen diğer bir faktör olmuştur (Salman ve Atmaca, 2009: (15):11- 17).

Sıcak bölge insanları kendilerini serin tutacak ince pamuklu dokumalardan elbiseler yapıp giyerlerken, soğuk bölge insanları da kalın yünlü kumaşlardan elbiseler yaparak giyinmektedirler. Ülkemizin bölgeler arasındaki iklim değişikliği birbirinden çok farklı olduğundan dolayı insanların kendi iklim koşullarına göre giyinip kuşandıkları görülmektedir. Çal yöresinin giysileri genellikle basma ve pazenden kalın kumaşlardan, kadifelerden ve buna benzer çeşitli kumaşlardan yapılmakta, özellikle de iç kısmı astarlanmaktadır.

Çal ilçesi geleneksel giysileri günümüzde yörede günlük yaşamda giyilmemekte ancak küçük yerleşim merkezlerin de birçok evin sandıklarında saklanmaktadır. Aynı zamanda son yıllarda kına gecelerinde ve “duvak” ya da “kız ertesi” olarak tabir edilen düğünden sonraki gün giyilmektedir. Bu geleneksel giysiler birde halk oyunları kıyafetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli kültürün ve milli kimliğin bir parçası olan geleneksel giysilerin yaşatılması şüphesiz çok önemlidir. Bu nedenle de yapılan bu araştırma da maddi kültürel mirasın bir parçası olan Çal ilçesi geleneksel kadın giysileri ele alınarak kayıtlara geçirilmesi, unutturulmaması, gelecek nesillere aktarılması ve devamlılığının sağlanması düşünülmektedir.

Yapılan çalışma Denizli ili Çal ilçe ve yöresindeki kadınların giyim kùltürünü ortaya koymak, kùltür içinde şekillenen sanat anlayışını açığa çıkarmak ve bunu gelecek nesillere aktarmak açısından yok olmaya yüz tutmuş ancak, kına gecesi, düğün, sandık ve çeyizlerde nadiren görülen geleneksel kadın giysilerini tespit etmek, incelemek, belgelendirmek, yaşatmak ve özelliklerini ortaya çıkararak gelecek kuşaklara geçmişimizin izlerini taşıyabilmek amacıyla planlanmış ve yürütölmüştür.

1.1. DENİZLİ İLİ ÇAL İLÇESİNİN TARİHÇESİ

Çal ilçesi, bölgenin Türk hâkimiyetine girmesinden sonra, 19.YY. ortalarına kadar Demirci köy olarak adlandırılmıştır. Bu ismin o dönemlerde İlçede demirciliğın yaygın bir zanaat dalı olmasından dolayı verildiğı tahmin edilmektedir. 19.YY.ortalarından itibaren ise Çal adı kullanılmaya başlanmıştır. Çal kelimesi Çağatay Türkçesinde “yüksek yer” anlamına gelmektedir.

Çal bölgesinin tarih içinde sırasıyla Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, İskender İmparatorluğu, Selevkoslar Krallığı, Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu egemenliğı altında kaldığı bilinmektedir. Denizli ve Çal çevresi, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile Bizans arasında yapılan 1071 Malazgirt Zaferi sonrası dönemde Selçuklu Türklerinin egemenliğı altına girmiştir. Mahmut Gazi, İsa Bey Seyit Gazi ve Hüsametdin Bey, Sülü Bey, Şeyh Elvan, Selcen Bey, Bahaidin Bey, Ali Fakı Bey gibi Selçuklu uç komutanları Çal ve çevresinin Türkleştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. 1176 Kumdanlı (Miryakefalon) Savaşı'ndan sonra yöreye Oğuz'un çeşitli boylarına bağılı Karamanlı, Çakırlar, Sölüler, Kabalar, Hançalar, Cabarlar, Çatal Obalılar, Kaçarlar, Horzum, Sakızcılar, Sindel, Kaplanlar, Demirciler, Seyitler, Sarı Keçili, Sarı Tekeli, Karalar, Hadımlar gibi oymaklar yerleşmiştir. Çal ilçesi Osmanlı döneminde 1882'de Denizli Sancağı kurulunca bu sancağı bağılanan Çal'da, 1886'yılında Kaza (İlçe) teşkilatı kurulmuştur. Osmanlı döneminde Çal, bölgenin önemli bir merkezi durumundadır. İlçe yakınlarında “Kayı Pazarı'nın kurulması ve üç adet medresenin bulunması bunun göstergesidir (<http://www.cal.gov.tr/tarihce>).

İlçe nüfusunun büyük bir bölümü tarımla uğraşmaktadır. Üzüm, elma, sebze, tahıl, anason, haşhaş, kekik, ayçiçeğı, yem bitkileri gibi ürünler başlıca tarımsal ürünleri oluşturmaktadır. İlçemiz Denizli İl merkezine 65 km uzaklıktadır (<http://www.pamukkale.gov.tr/ilceler/Cal>).

1.2. DENİZLİ YÖRESİ GELENEKSEL GİYİM – KUşAMI

Denizli ve yöresinde giyilen geleneksel giysi parçalarını; göynek, şalvar, üçetek (henteri), yemeni, fes, kemer, kuşak, poçu, cepken, çarık, çorap, tepelik, işlik, önlük, zölüflük ve alınlıklar oluşturmaktadır. Köylerde genellikle renkli kumaşlardan üçetek (henteri) adı verilen fiştan, cepken, şalvar ve pullarla süslü fes giyerler.

Denizli yöresinde kadınlar üçeteğın (henteri) içine ipekten ya da pamuklu bürömcük kumaştan “göynek” giyerler. Göynek yakasız olmakla birlikte, boyun kısmına ise kanaviçe işlenmiştir. Kol ve yaka kenarları iğne oyaları ile süslenmiştir. Kolları uzun ve düğmesizdir. Göyneğın üzerine üç parça şeklinde üçetek (henteri) denen ön iki arkası tek etekli, ipekli veya “kutnu” kumaştan, eteklerinin kenarları dalgalı çeşitli motiflerle işlenmiş elbise giyerler. Beline ipekli, pamuklu veya yün dokuma kuşak bağılanır. Üçeteğın (henteri) üzerine önü açık, düğmesiz, uzun kollu, kol uçları

ve yaka kenarları işli-oyalı bazen ipekli, bazen üçeteğin kumaşından farklı renklerde kumaşlardan dikilmiş cepken giyerler. Üçeteğin (henter) altına yine üçetek (henter) kumaşından veya ipekli satenden düz renkli paçası lastikli, beli uçkurla büzmeli şalvar giyerler (fotoğraf: 1).

Fotoğraf 1: Denizli ve yöresinde giyilen üçetek (henter) örnekleri.

Denizli'nin çeşitli yörelerinde giyimde farklılıklar görülmektedir. Geleneksel kadın giysilerinde görülen bazı özellikler: Acıpayam, Tavas ve Çameli yöresinin kadın giysileri arasında fazla farklılık yoktur. Kadınlar genel olarak geniş ve paçaları golf tipi, lastikli şalvar giyerler. Üst giysiler dizlere kadar uzayan bazıları paçalı, bazıları yekpare biçimde "fistanlıdır" Başa genellikle ön tarafına sarı pul paralar dizilmiş fesler giyilir. Fes üzerine bir örtü bağlanır. Giysiler renk renk kumaşlardan yapılır. Başörtüleri de beyaz veya renkli kreplerdir.

Güney, Buldan yöresi kadın giysilerinde topuklara kadar uzayan "fistan"dan ibarettir. Ayrıca "peştamal" denen bir örtü bele sarılır özellikle giyilen peştamallar pamuklu, çizgili ve renk renktir. Özel günlerde (kına gecesi, düğün, bayram vb.) kullanılanları ise ipek, renkli ve düz desenlidir. Yine aynı yöre köylerinde kadınlar kat kat çeşitli kumaşlardan yapılmış topuğa kadar uzayan şalvarda giyerler. Peştamal ve fistan üzerine renkli veya düz üstlükte kullanılır. Bu üstlükler "Buldan Üstlüğü" denir. Çal, Çivril yöresi giysileri Tavas Yöresi'ne benzese de bazı farklılıklar gözlenmektedir. Köylerde genellikle renkli kumaşlardan üç etek adı verilen fistan, şalvar ve pullarla süslü fes giyerler (<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Kultur-Turizmi-Denizli/Mahallli-Giyim-Kusam>).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. MATERYAL

Araştırmanın materyalini, Denizli ili  al ilçe ve yöresi geleneksel kadın giysi özellikleri ile ilgili kaynakların taranmasından elde edilen bilgiler ve giysilere ait fotoğraflar teşkil etmektedir. Araştırma  al ilçe ve yöresinde yaşayan (yaşamış), araştırmamızı kabul eden kaynak kişilerin (kadın) evlerine gidilerek alan araştırması yapılmıştır. Sandıklarından çıkan geleneksel giysi ve aksesuarları hakkında birebir yüz yüze sohbet niteliğinde görüşülerek burada yaşayan kadınlardan geleneksel giysiler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmış, ulaşılan giysiler foto raflanarak belgelenmiştir. Edinilen bilgiler araştırmayı kabul eden deneklerin verdiği cevaplar ile sınırlıdır.

2.2. YÖNTEM

Çalışmada “Denizli ili  al ilçe ve yöresi geleneksel kadın giysilerinin giyim kültürü açısından İncelenmesi ” konusu araştırılmıştır. Yapılan araştırmada tarama yöntemi izlenmiştir. Bu amaçla geleneksel kıyafetlerle ilgili literatür ve görsel kaynak taraması yapılmış, elde edilen bilgi ve fotoğraflar amaçlar doğrultusunda düzenlenerek, araştırmanın ilgili bölümlerinde sunulmuştur.  al yöresinde sandıklarda saklanmakta olan geleneksel giysi ve bu giysiyi oluşturan (başa giyilen, bedene giyilen, ayağa giyilen) tüm parçalar incelenmiştir. Çalışma 2016 ve 2017 yılı içinde yörede yapılan gözlem, inceleme ve görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Kıyafet parçaları fotoğraflarla belgelenmiş kaynak kişilerden edinilen bilgiler doğrultusunda, kültürel özellikleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

3. ÇAL YÖRESİ GELENEKSEL KADIN GİYİMİNDEN ÖRNEKLER

Fotoğraf 2:  al yöresinde giyilen enteri, günlük giyim ve fes  rnekl ri.

3.1. ENTERİ ÖRNEKLERİ

 al yöresinde içten dışa giysi parçaları; Göynek, don (şalvar), enteri (  etek), gozalı şal guşak diğer ismiyle goca guşak, Önecek, kadife ceket, fes, erbi, y n çorap, mes ve pabu tan oluşmaktadır.  al ilçe ve yöresinde kadınların günlük giydikleri enteriler ve donları basma ve pazen kumaştan, gelin enterileri ise genellikle çeşitli desenlerde kutnu kumaşı ve kadife kumaştan dikilirdi. *Kutnu,   zg leri ipek, atkılar  pamuk ipliğinden saten örgü ile dokunmuş, üzerinde çözgü yönünde, Renkli   zg leri olan bir tür yarım ipekli kumaş, bir çeşit desenli atlasıtır. Kumaşlara,   zg  sayılarına göre değişik adlar verilmektedir (fotoğraf: 2).*

Fotoğraf 3: Çal yöresinde giyilen kaşık sapı ve kadife gelin enterisi.

Çal yöresinde kadınlar ve gelinler enterinin içine çiçekli basmadan göynek giyerler. Göynek sıfır yaka ve önü üç ya da dört düğme ile kapatılan açık yırtmaç kesiminde dikilmiştir. Göyneğin kolu dikdörtgen kol kesimi biçiminde çalışılmış, kol ucu bilek hizasında ve kol uçları manşetsiz, düz dikişle temizlenmiş düğmesizdir. Göyneğin boyu baldır kısmına kadar uzun olup, donun (şalvarın) üzerine yan kenarlarındaki enikler (uçlar) enterinin yanından çıkarılarak giyilir (fotoğraf: 3-4).

Fotoğraf 4: Göynek ve göyneğin giyilmiş görünümü

3.1.1. Kaşık Sapı Enteri ve Kadife Gelin Ceket

Çal yöresinde mor çubuklu kutnu kumaştan yapılan giysiye “**kaşık sapı enteri**”, şalvara da “**kaşık sapı don**” denilmektedir. Kadınlar göyneğin üzerine üç parça şeklinde; ön iki arkası tek parçalı pazen veya kutnu kumaştan dikilmiş enteri giyerler. Enteri genellikle yandan düz açık

yırtmaçlı, bazılarında ise yırtmaç kenarları dilimlidir. Enterinin kenarları gaytan denilen kenar süsleme ile işlenmiştir. Enterinin kolu dikdörtgen kol kesimi biçiminde ve kol ucu guburludur (manşetli). Enterinin astarı amerikan bezinden ya da yumuşak patiska kumaştan oluşturulmuştur. Astarın etek kenarlarına makine dikişi ile gül, dal ve selvi desenlerinden süsleme yapılmıştır.

Fotoğraf 5: Mor çubuklu kaşık sapı enteri ve don görünümü

Enterinin altına yine enteri kumaşından boyu ayak bileğine kadar uzun, paçası ve beli uçkur ya da lastikle büzdürülen don giyerler. Donun bel ve paça kısmına farklı basma ya da pazen kumaştan uçkurluk dikilir. Uçkurluğun içine yün ipten elde bükülmüş uçkurluk ip veya lastik geçirilerek büzdürülür. Donun ağ kısmına uçkur kumaşından kare şeklinde hareket kolaylığı sağlamak amacıyla ara parçası eklenir. Ağ uzunluğu kısa ve bel kısmı kasiğin hemen altındadır (fotoğraf: 5).

Enterinin yakası göğüs altına kadar “V” yaka formunda olup, yaka kenarı sarı gaytan ile süslenmiş, kapama için 3 adet birit ilik çalışılmıştır. Guburun üst kumaşı enteri kumaşından, iç tarafı ise pazen kumaştan çalışılmış, makine dikişleriyle sabitlenmiştir. Enterinin birleşim yerlerine ve kenarlarına yöredeki kaynak kişilerin “*sığır sidiği*” deseni olarak ifade ettikleri dikişi tekniği ile süsleme yapılmıştır (fotoğraf: 6).

Fotoğraf 6: Kaşık sapı enterinin yaka, gubur ve etek kenarı dikişi detay görünümü

Çal yöresinde yaz dönemi tarla baş işlerinin yoğunluğu nedeniyle düğünler genellikle kışın yapılır. Bu nedenle gelinler kış aylarında gelin giderken enterinin üzerine mor, yeşil, kırmızı renklerde hafifçe bele oturtulan, etek ucu evaze formunda dikilen, ön bel hattında iki ilik düğme ile kapatılan kadife ceket giyerlerdi. Ceketin kolu takma kol olup, kol ucu düz kesimli ve manşetsizdir. Ceketin yakası bebe yaka formunda, yaka, cep, kol ve ön etek бүcүğүнүн (ön etek ucu köşesi) üzerine sarı gaytan ile süsleme yapılmıştır. Kadife ceketin içi ise ceketin rengine uygun veya beyaz renkte ince, yumuşak patiska kumaşla astarlanmıştır (fotoğraf: 7).

Fotoğraf 7: Kaşık sapı enteri ön, yan, arka ve kadife gelin ceketini ön görünümü

Fotoğraf 7a: Çal Baklan yırtmaç kenarları dilimli gelin duvak enterisi ön, yan, arka.

3.1.2. Mor Kadife Enteri

Mor kadife enteri yumuşak patiska kumaşı ile enterinin rengine uygun astarlanır. Enterinin astarına makine dikişi ile g l, dal ve selvi desenleri işlenerek süslenir.  al ilçesinin Kabalar beldesinde enterinin cep ve peş ( n eteğinin) kısmına farklı kumaştan  ne eğin altında kalacak şekilde pazen kumaştan yapılır. Pazen kumaşın  n eteğin bel hattındaki bitiş noktasına da gizli cep çalışılır. Mor kadife enterinin yaka kesimi kaşık sapı enteride olduğu gibi bele kadar inen “V” yaka formundadır. V yaka açıklığının bitiş noktasından itibaren bel hattında kapama aracı olarak üç adet birit ilik çalışılmıştır. Enterinin kol kesimi takma kol formunda olup yan yırtmaç, etek ucu ve yaka kenarlarına gaytan dikilerek süsleme yapılmıştır. Guburun  st kumaşı enterinin kadife kumaşından, i  tarafı ise pazen kumaştan çalışılmış, makine dikişleriyle sabitlenmiştir. Mor kadife enteri gelinin baba evinden koca evine gittiği düğün günü gelin enterisi olarak giyilen giyisidir. Kadife enteriler düğünden sonrada özel günlerde (başkalarının kına gecelerinde, düğünlerinde, bayramlarda) giyimeye devam edilir. Enterilerin 1980'lere kadar her gün, daha sonraları ise düğünlerde, kına gecelerinde ve düğünün ertesi günü “duvakta” (kız ertesi) giyildiği belirtilmiştir (fotoğraf: 8).

Fotoğraf 8: Mor kadife enterinin  n ve arka görünümü

3.1.3. Boncuklu Kutnu, Kol Ucu Oymalı İbikli Yenli Enteri (Halime  avuşun 80 yıllık enterisi)

Boncuklu kutnu enteride düz bir beden  zerine “V” yaka uygulanmıştır.  n beden kapamada birit ilik tekniği kullanılmıştır. Yan dikişte belden bir karış kadar aşağıdan başlayarak etek ucunda sonlanan yırtmaç çalışılmıştır. Enterinin omuzları dikişsizdir. Kollar bedene kare takma kol tekniğiyle takılmış ve kol ucuna da “*kol ucu Oymalı ibikli yen*” uygulanmıştır. Yaka kenarına gaytan ile süsleme uygulanmıştır.  n beden peş kısmına pazen kumaştan ekleme yapılmış ve bel hattının bitiş noktasına da gizli cep çalışılmıştır. Giysi krem renk amerikan kumaş ile astarlanmış ve astarın arka etek ile yırtmaç kenarları *sığır sidiği* deseni ile  n astar ise kenardan bir cm içeriden el dikişi ile süslenmiştir. Boncuklu kutnu enteriyi gelin olacak kızın oku (davetiye) dağıtırken ve düğünden sonra da düğünün ertesi günü “duvakta” (kız ertesi) giydiği belirtilmiştir. Ayrıca

daha sonra düğün, kına gecesi ve bayramlarda, sonrada eskiyinceye kadar her gün giyildiği ifade edilmiştir (fotoğraf: 9-10).

Fotoğraf 9: Boncuklu kutnu enteri ön, arka ve astar görünümü

Fotoğraf 10: Kol ucu oymalı ibikli yen iç ve dış görünümü

3.1.4. Kınalı Tırnak Enteri

Kınalı tırnak enteri; kırmızı, mor, yeşil, kahverengi çizgili, yörede “çekme” olarak ifade edilen kutnu kumaştan dikilmiştir. Kınalı tırnak enterinin omuzlar dikişsiz, kollar takma kol tekniği ile takılmış, kol ucu “guburlu”dur. Guburun üst parçası enterinin kendi kumaşından, alt parçası cep kumaşından çalışılmış, bir adet ilik düğme ile kapanmaktadır. Enterinin yakası “U” yaka kesimindedir. Yaka kenarı, yan yırtmaç kenarları, arka etek ucu bücükleri sarı, kırmızı ve kiremit rengi saten gaytan ile işlenerek süslenir. Yaka bitiminden aşağıya iki adet birit ilik çalışılmıştır. Enterinin peş parçası diğerlerinden daha kısa boydadır. Sağ peş üzerine dikdörtgen şeklinde farklı bir kumaştan cep çalışılmış, cep düz makine dikişi ile bedene tutturulmuştur. Giysi pembe renk patiska ile astarlanmış, astarın etek uçlarının süslemesinde selvi deseni işlenmiştir. Ön kapama için 2 birit ilik çalışılmış. Gelin kız yakınlarına ve komşularına kına daveti yaparken kınalı tırnak enteriyi giyer (fotoğraf: 11).

Fotoğraf 11: Kınlı tırnak enteri ön, arka görünümü

3.1.5. Önecek

Önecek; basmadan, ipek kumaştan, kadifeden ve kandilli parlak basmalardan dikilir. Önecek dikdörtgen kesilip bele oturabilmek için ön bel hattında üç adet kırma pili yapılır ve pilinin kapatılan üst kısımlarına dikişle süsleme yapılmaktadır. Öneceğin bele bağlanabilmesi için uçkurun geçirileceği uçurluk kısmı 2 cm kadar geniş bırakılır. Uçkurlar (bel bağı) renkli yün ipten bükülerek ya da saç örgüsü şeklinde örülerek hazırlanır, uçurluktan geçirilerek bele bağlanır. Öneceğin boyu ayak bileğinin hemen üst hizasındadır (fotoğraf:12).

Fotoğraf 12: Önecek

3.1.6. Gümüş Pullu Çingil Fes ve Pullu Kadife Fes

Çal yöresinde kızların fes giymesi demek nişanlı olduğu, yani artık sahipli olduğu anlamına gelmektedir. Kızlar nişanlandıktan sonra ve evli kadınlar daima başlarına fes giyerler, kadife gümüş pullu çingil fesi gelin olurken başlarına takarlardı. Fesin önüne alına **boyama** bağlanır. Oğlan evinin ekonomik durumuna göre boyamanın ucuna sıra dizi halinde 20- 30 adet çingil (altın) takılır. Çingil fesin önüne alnın ortasına bir adet ve kulak üzerlerine ikişer adet 80'lik büyük altın takılır ve fesin üzerine küçük ipek erbi çekilir (sarılır). Fesin üzerine de büyük ipek erbi örtülürdü. Yokluktan altınlar düğünden sonra ihtiyaçlar için satılır (fotoğraf: 13).

Fotoğraf 13: Gümüş pullu çingil fes

Pullu kadife fesin önüne sıra dizi şeklinde 25-30 adet çitme (bebek altını = çeyrek altın) dizilir. Pullu kadife fes Çal ilçesinin Akkent ve Seyve kasabalarında işlenirdi. Fesin tepesindeki kozasına ibik denilmektedir. Fesin üzerine ipek erbi (çeki) sarılır (fotoğraf: 14).

Fotoğraf 14: Pullu Kadife fes

Fotoğraf 15: Kırmızı yazmadan leblebici çekisi

Goca garılar (yaşlı kadınlar) yaşlanıp torun sahibi olunca altını olmayan fes takarlar ya da alınlarına kırmızı yazmadan leblebici çekisi çekinirler (fotoğraf: 15).

3.1.7. Baş Örtùleri

Çal yöresi kadınları gelin olduktan sonra özellikle yeni gelinler özel günlerde başlarına fesin üstüne dikdörtgen biçiminde tepesi güllü ipek markizet pürgü, kenarı tığ oyalı dikdörtgen yazma, kırmızı yeşil almalı (elmalı) yazma, dikdörtgen pullu boncuklu yan yazma, telli kırma başörtüsü ve telli kırmanın üzerine haneli ipek pürgüyü örterler. Ayrıca evli kadınlar dışarıya çıkarlarken başlarına her zaman haneli pürgü örtünürler (fotoğraf: 16, 17, 18).

Fotoğraf 16: Tepesi güllü ipek markizet pürgü ve kenarı tığ oyalı dikdörtgen yazma

Fotoğraf 17: Almalı yazma ve haneli pürgü

Fotoğraf 18: Telli kırma başörtüsü

Çal yöresinde genellikle kızlar gelin olurken ve evlendikten sonra da düğünlere, kına gecelerine, bayram kutlamalarına giderken fesin üstüne ipek erbiyi (ot erbi = kendi kendine erir) örterler. İpek erbinin küçüğü fesin etrafına sarılır, büyüğü fesin üstüne örtülür. Yörenin bazı yerlerinde de düğünde gelin giderken gelinin başına, üzerinde madeni pullarla işlenmiş motifler bulunan, kırmızı renkli bele kadar uzun al boyma örtü ile gelinin yüzü örtülür. Günümüzde halen köylerde bazı gelinlerin başına baba evinden koca evine giderken duvağın üstüne al boyma örtmektedirler (fotoğraf: 16, 17, 18, 19, 20).

Fotoğraf 19: İpek (ot) erbi ve çeki (fese sarılan) İpek Erbi

Fotoğraf 20: Al boyma

Fotoğraf 21: Sarı hindi, dastar, yağlık

Aynı zamanda yörede tarımcılığın çok yaygın olması dolayısıyla güncel hayatta “ipekli sarı hindi” “dastar” “yağlık” adları verilen başörtüsü bağ bahçe sezonlarında birçok kişi tarafından hemen hemen her gün sıkça kullanılmaktadır (fotoğraf: 21).

Gelinlerin başlarını süslemek amacıyla düz renkli parlak elişî kâğıtlarından ince ince kesilerek hazırlanan cığa, tahta kaşığın sapına bağlanır ve kulakların yanına gelecek şekilde başın her iki tarafına tutturulurdu (fotoğraf: 22).

Gelin olurken yünden kare biçiminde olan, mavi- sarı, yeşil renk ve çiçek desenli kozalı şal guşak (goca guşak) enterinin üzerine muska biçimine getirilip üçgen ucu arkadan sarkıtılarak bele bağlanır. Gelin olduktan sonra da kadınlar guşak bağlamaya devam ederler. Çal yöresinde gelin olmayanlar guşak bağlamazlar. Bele bağlanan bu guşağın kenarları püsküllü olduğu için kozalı denilmektedir. (fotoğraf: 23).

Fotoğraf 22: Gelin ciğası

Fotoğraf 23:Kozalı şal kuşak

Fotoğraf 24:Kutnu kumaşından para kesesi

Gelinler kutnu (alaca) kumaşından, bir elin sığabileceği büyüklükte, kişinin zevkine göre dizayn edilen, el dikişi ve tığ oyası ile birleştirilen, çeşitli dikiş teknikleri ve tığ oyalarıyla süslenen **“Para kesesi”** dikerler. Para keseleri katlanarak kuşağın içinde kadınlar tarafından saklanır ve taşınır (fotoğraf: 24).

Fotoğraf 25: Yanışlı yün çorap ön ve alt görünümü

Çal yöresinde; gelin ayağına siyah ve parlak iskarpin mesli pabuç giyer. Bazı beldelerde ise ayağa siyah, kenarları kırmızı deriden mes kundura, tüm yörede pabuç içine de kirmanda kendilerinin eğirdikleri doğal renkli yün ipten beş şişle örülmüş çorap giyerler. Daha sonraları gelinler satın alınan dize kadar uzun beyaz yün çorap ve beyaz ayakkabı giymişlerdir (fotoğraf: 25).

Kabalar köyünde düğünde geline oğlan evinin ekonomik durumu iyiye boynuna kırmızı kurdeleye dizili 9 kelle altın ve 5 enli altın bilezik takılırdı. Geline düğün için 3 kat (takım) enteri yapılı, enteriler, ipek (düz ya da desenli), kaşık sapı (mor çizgili), kınalı tırnak (kırmızı, mor, yeşil, kahverengi çizgili) çekme kumaştan ve kadife kumaştan olurdu. Nişanlıkları ise desenli pazen kumaştan olurdu.

Yörenin bazı yerlerinde ise gelinin fesinin alnında erbinin ortasında iğnelik denilen (üç tane çeyrek altın birleştirilip) takılır, kenarlarına da 4 tane her iki yana ikişer ikişer 80'lik (80'lik = çeyrek altının büyüğünün büyüğü) altın takılırdı. Çal ilçesinde birde geline beşi biyerde ve ya 8 adet sarı lirada takılmış. Gelinin düğün günü güzel kokması için boynundan kalça hizasına kadar takılan karanfil kolyenin ucuna da yarımlik altın takılır, karanfil aralarına da inciler konulurdu.

Fotoğraf 26: Pullu yağlık ve damat poçusu

“Pullu yağlık” gelin kızın yavuklusuna (nişanlısına) kendi eliyle işlediği mendildir. Gelin Pullu yağlığı ve telli çiçeği damada verir ve damat düğün gününde göğüs cebine takar. **“Poçu”**; kırmızı, sarı, yeşil, mor renkli çizgili ipek şala denilmektedir. Kına gecesi ve düğün günü damadın ve sağdıçının omuzlarına atılıp tutturulur (fotoğraf: 26).

4. İlgili Araştırmalar

Artun (2005); “Popüler Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etkisi ve Katkısı” isimli bildiride öncelikle kültür tanımı verilerek, kültürel etkileşimlere değinilmiştir. Ayrıca Türk kültür hayatında yer edinmiş ve toplumca benimsenmiş kültür öğelerinin yaşatılarak küresel dünyada yer alınması gerektiği vurgulanmıştır. Kültürel yabancılaşmayı önlemenin yolu olarak da ulusal halk kültürüne sahip çıkmayı belirtmiştir.

Bedük, Küçükosmanoğlu ve Akıncı (2005); “Bursa Keles İlçesi Kadın Kıyafetleri” isimli çalışmalarında yok olmaya yüz tutmuş, maddi kültür değerlerimizden olan yöresel kadın kıyafetlerine yer verilmiştir. Sonuç cümlelerinde ise yapılan araştırmaların çoğaltılması, bilimsel araştırmaların yaygınlaştırılması gerektiğine değinilmiştir.

Koca, Koç ve Vural (2007); “Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam” adlı bildiride giyimin bir kültür ögesi olduğuna değinilmiş ve küreselleşme sonucunda oluşan kültürel değişimin giyinme kültürü üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Üstün ve Yurdakul (2007); «Türk Geleneksel Giyim Kültürünün Bir Parçası Olan Şalvarın Tük ve Dünya Modasına Yansımaları» çalışmasında moda dünyası içerisinde ilgi yaratan şalvarın genel özelliklerine ve bölgesel farklılıklarına değinilmiştir. Ayrıca dünya modasındaki şalvar yansımaları da fotoğraflar ile desteklenmiştir.

Artun (2008); “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim-Kuşam Geleneği” adlı çalışmada öncelikle giyim-kuşam geleneğinin tarihsel bir incelemesi yapılmış ve günümüzde ise yok olmak üzere olduğu belirtilmiştir. Adana ve Osmaniye giyim-kuşamını kadın-erkek olarak gruplandığı gibi giyim gruplarına da ayırarak detaylı bilgiler verilmiştir. Fotoğraflarla çalışma desteklenmiştir.

Özbağı ve Karagöz (2008); “Sivas İli Yöresel Kıyafetlerinden Örnekler” bildirisinde Sivas İli yöresel kıyafetlerinin tanıtılması amaçlanmıştır. Anadolu giyim kültürüne değinildikten sonra Anadolu medeniyetleri için önemli merkezlerden biri olan Sivas İlinin yöresel kıyafetleri fotoğrafları verilerek açıklanmıştır. Gelecek nesillere aktarılabilmesi için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Şenocak (2008); «Yöresel Kıyafetlerin Türkülerdeki Dili» konulu bildiride halkın bütün kültür varlığını, geleneklerini, yaşadığı coğrafyayı, yaşadığı yerin iklim şartlarını yansıtan öğelerden en önemlilerinden birisinin de giyim-kuşam olduğunu belirtmiştir. Yörelere ait türkü örneklerini vererek ne anlam ifade ettikleri üzerinde durmuştur.

Karataş (2010); “Trabzon İli Geleneksel Giyim Kuşam Kültürü Üzerine Bir İnceleme” konulu yüksek lisans tez çalışmasında Trabzon İli geleneksel giyim kuşam unsurları derlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Birinci bölümde, baş bölgesiyle; ikinci bölümde, bedenın üst kısmıyla; üçüncü bölümde, bedenın alt kısmıyla ve dördüncü bölümde, bedenın tümüyle ilgili giyim-kuşam unsurları ele alınmıştır. Yapılan çalışma çekilen fotoğraflarla desteklenerek unutulmaya yüz tutan değerler hakkında bilgi verilmiştir. Yaşatılması ve kullanılması içinde önerilerde bulunulmuştur.

Tezel ve Bilgin (2011); “Bolu-Mengen İlçesi Kıyaslar Köyü Geleneksel Kadın Kıyafetleri” konulu çalışmada Bolu ili, Mengen ilçesi-Kıyaslar Köyü’nde kaynak kişilerle yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu tespit edilen geleneksel kadın kıyafetleri; renk, desen, biçim ve kullanım özellikleri bakımından incelenmiştir.

Gülbeyaz ve Kaya (2013); “Tokat Yöresi Geleneksel Kadın Giyimi” konulu çalışmada Tokat yöresi geleneksel bayan kıyafetlerinin giyinme özellikleri, kıyafetlerin yapımında kullanılan kumaşlar, dikim şekli, süsleme ve süslenme özelliklerine göre çeşitliliği ve yörede giyilen kıyafetlerindeki bölgesel giyim farklılıkları incelenmiştir. Araştırma kaynak taraması, gözlem ve görüşme

formu kullanılmıştır. Fotoğraflarla desteklenen çalışmada yöresel kıyafetlerin süsleme, kumaş vb. özellikleri hakkında bilgi verilmiştir (Akbay, 2014:44-55).

5. SONUÇ

Geleneksel kadın kıyafetlerinin yörede kına gecesinde, düğünlerde ve özel günlerde halen kullanıldığı ve son yıllarda genç neslinde geleneksel giysilere verdikleri önemin arttığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir. Köylerde yaşayan ailelerin, sahip oldukları maddi manevi kültürel değerleri özünü kaybetmeden yaşattıkları görülmektedir.

Toplumların giyim kuşamı, gelenek görenekleri, kültürel değerleri o toplum hakkında bizleri bilgilendirmektedir. Buradan yola çıkılarak sahip olduğumuz kültürel değerlerimizden olan geleneksel kıyafetlerimizden Çal yöresi enterilerinin ele alınıp belgelenmesini sağlamak araştırmanın öncelikli amacıdır. Çal yöresi giyim-kuşam konusunda araştırma yaparak sandıklarda saklanmış enterilerden örnekler sunulmuştur.

Enterilerde kullanılan kumaşlar incelendiğinde en fazla mor çubuklu kutnu kumaşı, sarı, kırmızı, yeşil ve kahverengi renkli kutnu kumaşı ve mor renkte kadife kumaşın kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca günlük giyilen enterilerde çiçek desenli pazen ve basma kullanıldığı görülmüştür. Enterilerde kullanılan astar kumaşlarında ise çoğunlukla giysi renklerine uygun seçilmiş yumuşak patiska ve krem rengi Amerikan bezinin kullanıldığı görülmüştür. Astarlarda yoğunlukla gül, dal ve selvi desnleriyle süsleme dikişleri çalışılmıştır.

Enteriler düz beden görünümünde, omuzları dikişsiz, iki ön ve bir arkadan oluşan peşli belden aşağıya yan dikişte açık yırtmaç ve birit ilikle kapama tekniği uygulanmıştır. Kol kesimlerinde takma kol ve düz kare kol, yaka çalışmaları içinde “V” ve “U” yaka uygulaması dikkat çekmektedir. Ayrıca enterilerin yaka, yırtmaç ve etek uçlarında gaytan adı verilen süsleme malzemesi kullanılmış, kol uçlarında ise tek ilik düğmeli gubur çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda ulaşılabilen enteri örnekleri incelendiğinde giysi kesimlerinin birbirlerine benzedikleri dikkat çekmiştir. Benzer özellik ve ölçüleri taşıyan bu giysiler o dönemde belli kişiler tarafından dikildiği düşünülmektedir. Giysilerdeki görülen benzer özelliklerden dönem içinde insanların birbirinden etkilendiklerini açıkça göstermektedir. Çalışmada incelenen Çal yöresi giysilerinin süslemelerinden, kalıp özelliklerinden, model ve dikim tekniklerinden günümüz giyim uygulamalarında yararlanılarak modernize çalışmalar yapılarak özgün kıyafetler tasarlanıp sergilenerek tanıtılmalıdır. Türk giyim kültürünü yaşatmak ve zenginlik kazandırmak hem maddi kültür değerlerimizi korumak hemde gelecek kuşaklara aktarmak değerlerimizi yaşatmak anlamında yararlı olacaktır.

Sonuç olarak maddi kültür varlıklarımızdan olan geleneksel kadın kıyafetlerinin ortaya çıkarılması, bilinmeyen yönlerinin tanıtılması, günümüzde ulaşılabilen örneklerinin tespit ve muhafaza edilmesi, gelecek kuşaklara tanıtılması açısından önem taşımaktadır. Yapılacak olan bu çalışmaların bir yandan geleneksel kıyafet yapımının yaşatılması diğer yandan da ülke tanıtımı ve kalkınması açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbay,  . (2014). Karadeniz Yöresi Safranbolu İlçesi Kadın Giysilerinin Giyinme Kültürü Açısından İnce-
lenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Crane, D. (2000). Fashion and Its Social Acendas Class, Gender and Identity in Clothing. The University
of Chicago Press.
-  zus, E. E., Erden, F.,  elik z, M. (2011). Nevşehir Yöresi Geleneksel Kadın Kıyafetleri, 1. Uluslararası
Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir. C: 8, s: 235-254.
- Kılıçkan, H. (2004). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve  rnekleri, İstanbul: İnkılap Yayın-
ları.
- Salman, F., Atmaca, Z. (2009). Erzurum'da Geleneksel Kadın Giysilerinin  zellikleri, Atatürk  niversite-
si, Sanat Güzel sanatlar Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2009, sayı 15, s: 11- 17. [http://e-dergi.atauni.edu.tr/
ataunigsfd/article/view/1025003280](http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsfd/article/view/1025003280)
- Sarı  lu, H. (2006). "Tosya (Kastamonu'da) Kadın Kıyafet Geleneği", Türk Halk Kültüründen Derlemeler.
s: 201-213.
- S r r, A. (1983). "Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri", Ak yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi 7, İstanbul.
- şentürk, A. (2008). "Çankırı Evlenme Gelenekleri  er evesinde Görülen El işlemelerinden
Örnekler", IV Çankırı Kültürü Bilgi şöleni Bildirileri, 13-15 Kasım,  ankırı.
- (<http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr>) 2016
- Üstün, G., Yurdakul, S., (2015). Türk Geleneksel Giyim Kültürünün Bir Parçası Olan şalvarın Türk ve
Dünya Modasına Yansımaları, s: 1399-1419. ([http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/ 2015/01 st n-
G l  n-Yurdakul-Soneser-Türk-Geleneksel-Giyim-Kültürünün Bir-Parçası-Olan-şalvarın-Türk-ve-Dünya-
Modasına-Yansımaları.pdf](http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01 st n-G l  n-Yurdakul-Soneser-Türk-Geleneksel-Giyim-Kültürünün-Bir-Parçası-Olan-şalvarın-Türk-ve-Dünya-Modasına-Yansımaları.pdf)). Erişim: 14.11.2016
- (<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Kultur-Turizmi-Denizli/Mahalli-Giyim-Kusam>). Erişim: 10.06.2016 ([http://
www.cal.gov.tr/tarihce](http://www.cal.gov.tr/tarihce)). Erişim: 10.06.2016
-  zdemir, M. (2012). Muğla İli Milas İlçesi  omakda  Köyü Geleneksel Kadın Kıyafeti (Traditional Women
Costume in  omakda  Village of Milas District of Muğla Province), Mill  Folklor, 2012, (24), S: 95, s:345-
355. <http://www.millifolklor.com>

KAYNAK KİşİLER:

• ALİME �AVUş	84 YAş (1933) KABALAR
• ELİF şİMşEK	80 YAş (1937) ÇAL
• CEVRİYE KACAR	79 YAş (1938) İSABEY
• FATMA KA�AR	77 YAş (1940) İSABEY
• KÜBRA KACAR	76 YAş (1941) İSABEY

- PAKİZE TATAR 67 YAŞ (1950) KABALAR
- DUDU ÇAVUŞ 60 YAŞ (1957) KABALAR
- HALİME ÇAVUŞ 62 YAŞ (1955) KABALAR
- KEZBAN ALAN 50 YAŞ (1967) BAKLAN
- GÜLÇİN KÖLGESİZ 40 YAŞ (1977) ÇAL
- SONGÜL ZEYBEK 38 YAŞ (1919) BAKLAN
- GÜLDEREN ÇAVUŞ 36 YAŞ (1981) KABALAR